

Balánbánya rövid története¹

FARKAS ALADÁR

Balánbánya fekvése és természeti adottságai

Balánbánya, románul *Bălan*, németül *Kupferbergwerk*, város *Romániában*, *Hargita megyében*. *Felcsík* legészakibb települése. *Csík-szeredától*, a megyeszékhelytől 42 km-re, a *Nagyhagymás* lábánál, egy szűk völgy végében, az *Olt* és a *Maros* forrásánál fekszik, 760-840 m tengerszint feletti magasságban. Közeli legelői és erdősegei hat felcsíki település birtokában voltak. Földrajzi és meteorológiai szempontból rendkívül zord, levegője nedves, a tél hihetetlenül hosszú és hideg. Évi középhőmérséklete 5 °C. A fagyos napok száma 160-165. Az esős napok száma évi 180 körül mozog, az éves csapadékmennyiség 1000-1200 mm. Az északi vagy dél irányból betörő légmozgások komoly viharokat okoznak. 1976-ban egy téli szélvihar több hektár erdőt tarolt le *Balánbánya* környékén. Földrajzilag elszigetelt, 11 km-re van a legközelebbi országút és vasút. A lakosság csupán 0,9%-a földtulajdonos, ezért nincs sem mezőgazdaság, sem állattenyésztés. Amúgy a mészköves, dolomitos és palára települt gyenge minőségű talaj nem kedvez a növénytermesztésnek. Nevét a *Balánhavasáról* kapta, amelyen a bükkerdők sárgás színükkel ősszel kiütöztek a környező fenyőerdők zöldjéből (a legenda szerint a XVIII. században egy *Balán* nevű betyár tanyázott itt). 1990-től a *Gyilkostó-Nagyhagymás Nemzeti Park* része. A 2011-es népszámlálás szerint lakossága 6115 fő, ebből 2092 magyar.

¹ A tanulmánnyal *Barabási Lászlónak* állítunk emléket, aki 1996-ban megjelentette *Balánbánya története* című, átfogó és alapos monográfiáját. Az író és történész ez év júliusában hunyt el 70 éves korában.

Balánbánya írott története 1802-től kezdődik, az első táró hivatalos bejegyzésével a *Zalatnai Bányakapitányságon*. Az budapesti *Országos Széchényi Könyvtárban* található egy 4 lapot tartalmazó baláni térkép 1813-ból.

Feltevések szerint a rézkorban már ismerték és kitermelték *Balánbánya* felszíni kibúvásait. A *Csíki Székely Múzeumban* őriznek egy rézkori csákányt, amit 1953-ban *Csíkszentdomokos* határában találtak. A leletet színeképelemzéssel és vegyi eljárásokkal több laboratóriumban is megvizsgálták, és fémanyagának összetételében 95,06% rezet találtak. Az adatokat a baláni rézérc-teleppel összehasonlítva megállapították, hogy a csákány anyaga az itteni felszíni kibúvásokból származik. Tehát feltételezhető, hogy már a rézkorban kiaknázták *Balánbánya* felszíni kibúvásait. A termelés, feldolgozás folyamatos lehetett, mert *Csíkszentdomokos* határában, a traktorok nyomán felszínre bukkant egy bronzkori olvasztókemence, melyben megmaradt a befagyott salak és az agyagból készült kónikus (kúpos) fúvócső. Tehát a rézkorszak embere ismerte a réztelepet, de ezt követően csupán négy és félezer év múlva, egy véletlen folytán került újból az emberi tevékenység hatókörébe.

A *Kolozsváron* megjelent *Nemzeti Társalkodó* riportere 1840-ben már mint fontos bányaközpontot mutatja be *Balánbányát*, melynek van egy sebésze kis gyógytárral. Az itteni rézbányák a leggazdagabbak *Erdélyben*. Négy-hat ér is húzódik egymás mellett, melyek ujjnyi szélesek. Természetet gyakran találunk. (1)

Orbán Balázs a legnagyobb székely iparvidékként értékeli A *Székelyföld leírása* című művében: „...füstölgő kohóival a vidéket visszahangoztató roppant zajával, ott vannak azok a barna olvasztdák óriási fúvóikkal, lassú méltósággal mozgó nagy kerekeivel, roppant sziklatörő kalapácsaikkal...”. *Orbán* szerint „egyike nagyobb-szerű bányáinknak, egy rézbánya, melynek ércgazdagságra nincs párja egész Európában”. (2) Előtte már *Kőváry László* író, történetíró, statisztikus és akadémikus is felkereste *Balánbányát*, és méltatta a *Zakariás-család* tevékenységét.

Kozma Ferenc A *Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota* című könyvében kiemeli, hogy a 19. század második felében „...e bánya évenként háromezer mázsa rózsarezet ad (Magyarország 1874 évi termelése kilenc és félezer métermázsa volt).” (3)

Dr. Herman Antal a *Gyergyó* című hetilap egyik 1907. évi számában többnemzetiségű településként írja le, ahol francia, német, olasz és román nyelvű munkások dolgoznak. (4)

1981-ben ez a bánya szolgáltatta Románia réztermelésének közel egynegyedét. (5)

Földtani viszonyok

Az első modern geológiai felméréseket *Földvári Aladár* és *Pantó Gábor* készítette *Herbich Ferenc* és saját felméréseik alapján. (6) A közönséges filliten* kívül grafitos, kloritos fillit és fekete kvarcit is részt vesz a fillitvonulat felépítésében. Kőzetei mindenütt keleti vagy északkeleti dőlésűek. A sorozat nagy vastagsága tektonikai hatások eredménye. Gyűrődések nyomait az altáró (*Antoniu*) szelvényében találunk. A bányászat során fillitcsoport-vetődések kerültek a felszínre. A fillit rétegsorozat vagy teljesen izoklinális, vagy izoklinális* redőkbé gyűrt. A fillitekben csapásmenti porfiroid*-telérek találhatók. A bányapataokban keresztezik az ércelérek a porfiroid-telért. Itt megfigyelhető az elkovásodott nagy hányó alján tarajként kiálló durvaszemű porfiroid-, illetve zöldpala-telérek. Az *Olt* keleti oldalán és *Várbükktől* keletre fekvő völgyben gneisz*-telért találunk. A bányapatak környékén fekete színű diabáz*-telérek is előfordulnak a fillitek között. Az *Olt* balpartján csillámpalák találhatók, ortogneisz* és paragneisz* társaságában.

A rézérc-bányászat a fillitzóna palássági síkjában fekvő hidrotermális kovand*-telérekre települt. Az átlag 360 fokos csapású ércvonulat felszíni kibúvárait mintegy 7-8 km hosszúságban lehet követni, a *Vársarkától* a *Ruszák-patak* fejéig. A bányászat az ércvonulat déli részén indult 1785–1802 között. A bécsi kincstár a termelés súlypontját az ércvonulat középső szakaszára tette, a *Balánhavas* déli lejtőjére. A legelső feltárási munkákat az ércvonulaton a szenttamási *Abaffy-család* végeztette, az *Oltreze* déli lejtőjén, a

* A csillaggal jelzett szakkifejezések magyarázatát a tanulmány végén közöljük.

Csíkszentdomokos – Balánbánya országút „Császárhídja” mellett: a fillit csapásirányában kb. tízméteres tárót hajttattak. Az 1860-as években *Herbich Ferenc* vezetésével a *Magasbükk-patak, Vársarka* alján egy aknát mélyítettek, melyben szegényes piritzsinór húzódott. Később a kitermelés súlypontja ide tevődött át. A középső bányamezőben a kutatások négy telért tártak fel, keletről nyugat felé: a *Kovandos*, a *Párhuzamos (Parallel)*, a *Töréses (Brucki)* és a *Prokopi-telért*. Ezek közül hosszabb csapásmenti kiterjedésben csak a *Párhuzamos-telér* volt fejthető. A *Kovandos- és a Töréses-telért* is művelték, de kisebb eredménnyel. A *Prokopi-telér* sehol sem volt termelésre érdemes. A telérek egymástól 15-20 méterre vannak, párhuzamos lefutásúak, átlagos vastagságuk 2 m, de helyenként eléri a 6-8 métert is. Az átlagos réztartalom a 3-4% körül mozog.

Az altáró 100-400 métere között egy szinklinális*, 400-500 méter között pedig antiklinális* mutatható ki. Az ércvonulat csapását porfiroid- és zöldpala-telérek kísérik. Délen az *Oltreze* déli lejtőjén a vonulat csapásában két porfiroid-telér bújik felszínre. Az *Apa-fi-tárótól* nyugatra keskeny zöldpala-telér fut az ércesedéssel párhuzamosan. A *Benkő-reze* északi és a *Balánhavas* déli oldalán hatalmas vastagsággal, 40-150 méterrel lép felszínre két porfiroid-telér, melyeket a nyugati oldalon több-kevesebb állandósággal zöldkőpala kísér.

A balánbányai rézérc-előfordulás legfeltűnőbb teleptani jellemvonása, hogy a telérek összetétele nagy kiterjedésekben változatlan. A legalsóbb szinteken végzett feltárásokban sem vékonyodnak el a telérek, és a réztartalom sem csökken.

A modern bányászat kezdetei

A mai bánya története a 18. század utolsó évtizedeiben kezdődött. *Opra János* timafalvi román pásztor (ma *Székelyudvarhely* része) „*mint pakulár a havasok közt járván nyájaival, látott ezen sziklákön, nyárközepén jégcsapokat csillámlani. Felhágathásra semmi út és mód nem mutatkozott. Fenyőfákat döntött le, grádicsot készítvén. Térdére és bokáira vasmacskát készített és felhágott, míg*

lehetett. De így sem érte el a villogó ércet, hosszúnyelű baltáját felhajtotta, s szerencsésen eltalálta a csapokat. Azok leszakadtak s mélybe zuhantak, darabokra törve. Ő innen felszedte, hazavitte, megmutatta gazdájának, a bácsnak. Ez aranynak nézte, jelentették a tisztségnek, ez pedig a felsőbbségnek. A kir. fiskus kezét tevén a helyre bányát nyitott, a feltalálót, érdemét méltánylandó lerajzoltatta és évdíjat is rendelt számára (m. e. 80 pft).” (7)

Benkő Károly leírása alapján (8) tudjuk, hogy Opra János felfedezése után a Szentháromság-tárnát Domokosról Kurkó Jakab, Miklós István és Bara János, Szenttamásról Biró Sándor és Karda Miklós művelték, de félbehagyták. Azután Udvarhelyi Solymosi András és Dániel, illetve vásárosok és kereskedők próbálkoztak, de a sok költség miatt felhagyták. Egy brassói nyugalmazott kapitány is próbálkozott a szintén oda való Czerner nevű polgárral. Kispénzű vállalkozók kevés befektetéssel, szaktudás nélkül akartak haszonhoz jutni. A szenttamási Abaffy-család indítja az Apafi-tárnát, de ez sem kecsegtetett sok eredménnyel.

Vajda Lajos, az erdélyi bányák történetének kiváló szakértője szerint „a kitermelési tevékenység alkalomszerű és kisméretű volt, és 1802 előtt itt népi bányaművelésről kell beszélnünk”. (9)

A szentdomokosi *communitas*-nak egy 1816-ból származó panaszleveléből kitűnik, hogy a község 1797-ben kötött szerződést a bányával, amelyben engedélyezték többek között a szükségletek szerinti fakitermelést is. Tehát valószínűsíthető, hogy a bányászat 1797-ben vagy 1798-ban indult.

A Habsburg-birodalom, miután elveszítette Szilézia ásványkinccseit, Erdély híres nemes- és színesfém-lelőhelyeire irányította a figyelmét. Elsőként a Wetter-tárnát jegyzik be (1802. október 14.). Szakembereket toboroznak, kezdetben a nagyági bányászati szakiskola végzett növendékeit hozzák Balánbányára. Ők vállalták az ősvadon kiirtását és a bánya beindítását. Utánuk jöttek a Fundul Moldovei, a Iacobenii és más régebben megnyitott, de már kimerített bányák szakemberei: román, magyar, osztrák és lengyel bányászok. Utakat, házakat építenek. Alapos kutatómunka indul, *Monitor Ferenc* császári és királyi érckutató-biztos révén. A Wetter (lég-tárna) után újabb hét tárnát jegyeztetnek be: *Ferdinánd*, *Antoni*

(Szt. Antal), Johann Nepomuki (Vápa), Michel (Mihály), Szentháromság, Franciska és József.

Miután a geológiai kutatások kecsgetetőek voltak, felépültek a pörkölő-páholysok és az olvasztók. 1807. szeptember 18-án megkötötték az első hivatalos megállapodást Csíkszentdomokos (Balánbánya a szentdomokosiaiak tulajdona) és a bécsi császári kincstár között. A kincstár 41.350 négyszögöl területet vett évi haszonbérbe 25 tulajdonostól. A birtokosok évi nyolc vonás forint taxáért adták árendába a terület egy „jugerumát”. A korcsma-, mészárszék- és malomtartási jogait is kiadták három évre.

46
A felsőgyűlési Actarium mel 1807. évi
Szeptember 22-én kötött Egyezménynek
Bánya a mely a Szentdomokosi
Kincstárral kötöttetett.
1807. szept. 22.

Az első megállapodás a Kincstár és Csíkszentdomokos között (1807).

A második kötleveél az 1807. szeptember 22-i dátumot viseli, és ez képezi tulajdonképpen Balánbánya hivatalos születési bizonyítványát. E szerződés értelmében a kincstár 4400 köböl területet vesz bérbe évi tíz rhénes forintért „mindaddig, míg a bánya fenn tartand”. A bánya szükségleteihez a fát díjmentesen kitermelheték. Ha ezt a fát házépítésre használták, akkor már taxát kellett fi-

zetniük. A kamara kötelezte magát, hogy a kibocsátott bányarészvényekből két részt (Kux) a csíkszentdomokosi egyházközségnek adományoz. A domokosiak a szerződés 8. pontja értelmében kötelezték a polgári és katonai hatóságot, hogy helybélieket alkalmazzanak a különböző munkahelyekre. A kincstár épített még egy kemencét és egy öntőműhelyt. A feldolgozó-együttes állt egy nagy- és kisolvasztóból, pörkölőpáholyból, közúzdából és tárccsarézfornálóból. Az 1808-as csíkszéki adótabellákban 42 bányász szerepel.

Kezdetben, míg a bányát a *Kincstár* működtette, a munkaerő egy részét elítéltek alkották. (1811-ben a *Főkormányshék* 11, *Balánbányáról* elszökött munkást köröztetett, akiknek egy részét *Moldvában*, *Iasi* mellett találták meg. A megnyitott tárnákból 1811-ben 8797 mázsa ércet bányásztak. A következő években a tisztaréz termelése az alábbiak szerint alakult.

Év	Termelés (mázsa, font)
1811	116 mázsa 50 font
1812	107,83
1813	319,34
1814	254
1815	210
1816	404
1817	207
1818	440,25
1819	412
1820	458,40
1821	555,50
1822	452
1823	624
1824	141,50

A termelés hullámzó tendenciát mutat. A nagy befektetések nem jártak a várt haszonnal. A *Királyi Kamara* évenként 2-3 ezer forint kárral zárt. Kb. 100-110 ember dolgozott. (10)

Munkamódszerek és eszközök

Balánbánya reze kemény kőzetbe ágyazva fordul elő, ezért *repszéssel* tették apróbbá. Lyukat fúrt a bányász a kőzetbe 2-2,5 cm vastag, gömbölyű vagy hatszögű, 3-4 cm élhosszúságú acélvéssóval. Munka közben vizet töltögettek a lyukba, ami eltávolította a fúróport, és a fúrást is gyorsította. Ha a lyuk már elég mély volt, kikaparták belőle az iszapot, szárazra törölték, és beletették a papíroshüvelybe takart repesztőport, ami rendszerint közönséges fekete puskapor volt. Ezt szárított bürök szárába vagy fűzfakéregbe töltötték. A porba egy hosszú, vékony és hegyes, faggyúval bekent rézdrótot szúrtak, amely kiállt a fúrólyukból. Aztán agyaggal kitöltötték a lyuk üres részét, és ezt a fojtást erősen leverték egy keményfa botocskával, a töltővel. Ekkor óvatosan kihúzták a réztűt, és helyébe puskaporral bekent szalmaszálat vagy papírostekercset, esetleg szárított csihánszárát (gyújtószál) dugtak, úgy, hogy a repesztőporba beleérjen. Ebbepuskapor-szemcséket helyeztek. A gyújtószál végére azután kénkövel bekent, a bányászlámpa lángja felett megpuhított fonalat göngyöltek, s ez szolgált gyújtózsínorként.

A fejtéseket *ácsolatokkal* biztosították. Ezek zömében alacsony ácsolatok voltak, nem érték el sohasem az 1,80 m magasságot. Szarufa-ácsolatot használtak, amely két függőleges gerendából állt, ezekre pedig egy vízszintes gerendát helyeztek. A gerendák végeit vályúsán vagy fecskefarkasan illesztették össze. A két ácsolat között szélideszka-darabokból hasított „bélésfával” rakták ki, bélelték. Hogy az ácsolat bele ne süllyedjen a talajba, a gerendák aljába talpfákat tettek.

A *szállítás* vízszintes irányba rövidebb távon teknővel, talicskával, hosszabb távon csillével történt, amely fasínen gurult. Első kerekei kisebbek, a hátulsóak nagyobbak voltak, hogy könnyebben lehessen fordítani szűk helyen. Magyar csillének vagy fakutyának nevezték, befogadóképessége kb. 1-3 mázsa érc volt. Rövidtávon kézzel tolták, de hosszabb távon vontatására lovat használtak. A lovak általában a bányász tulajdonát lépezték, s éppen úgy bért kaptak értük, mint saját munkájáért. Függőleges szállítást csak gurítókon keresztül végeztek. Felvonógép nem volt. A kitermelt ércet

a felső szintről az *Antal-tárnáig* szabadeséssel juttatták le szintre. A felső és alsó gurítószáj egymástól 2-3 m távolságra esett. A szájaknál felgyűlt anyagot lapáttal hányták a következő gurítókra.

Az ércet kizárólag *tetőpászta-fejtéssel* bányászták. A feltörés első sarkában kezdték meg a frontot. A meddő kőzetet a munkahelyek alatt keletkezett üregek kitöltésére használták. A fejtés előrehaladtával az ácsolatot benthagyták. A megszokott módszer a csapásirányába hajtott *strébfejtés* volt. A *szellőztetést* természetes úton oldották meg, a tárnabejáratokon keresztül. *Világításra* repceolajjal töltött úgynevezett „kahanec”-eket használtak, amelyek vastag vaslemezről, ritkán rézből készültek, néha ernyős védővel voltak felszerelve.

A leggyakoribb *kéziszerszámok* voltak: csákány, 6-10 fontos kalapács (3,36-5,6 kg), a 10-15 cm hosszú, 2 cm vastag repesztő ék, ásó, kapa, kosár vagy teknőcske (fából, ritkán fémből), hátra felvehető szállítóedény.

Az *ércválogatás* kézzel történt. Az előzetes válogatás a fejtésben kezdődött, ezt gyerekek végezték. Innen csak a dús ércdarabok kerültek a gurítóba, a többi tömedéknek használták. A második válogatás a felszínen történt, ahol különválogatták a nagyobb, közepes és kisebb darabokat. Ezt általában asszonyok végezték. A kiválogatott érc a tárnák szájánál elhelyezett rézműbe került. A *feldolgozás* hosszú, bonyolult technikát és komoly szakértelmet igénylő művelet volt. Az ércet gömbfaalpra halmazba hányták, úgy, hogy a nagyobb darabok alulra, a kisebbek felülre kerültek. A halmazt szigetelőanyaggal (földdel vagy agyaggal) lefedték, s oldalról vagy a közepében hagyott aknától meggyújtották. A fa tüze izzásba hozta az ércet, mire a kén elégett kénsavvá, s a pörkölés tovább folyt, sokszor hónapokon át. Ez a folyamat lassú és faigényes volt. Ezért a pörköléshez pörkölőpáholyokat használtak. Ezek három oldalról fallal körülvett térségek voltak, amelyek alá néha aknát is ástak, hogy a keletkező kénsavat felfogják. Ezzel az eljárással cupruszulfidot és rézoxid-keveréket nyertek. Az így kapott pörkölt ércet mészkő hozzáadásával kisolvasztóban *redukálták*. Itt már faszenet használtak. Ezt *nyersolvasztásnak* is hívták, s a vég-

termék a *kéneskő* volt. A nyert kéneskövet újból pörkölték, ismét olvasztották. Most már 60%-nyi rezet nyertek, amit feketeréznek vagy nyersréznek neveztek. Újabb finomító-eljárással (olvasztással), amit falazott teknős kemencében végeztek faszén-befújással, viszonylag tiszta rezet állítottak elő. A faszénet maguk a bányászok készítették (szénégetés). A bányából kifolyó vízből (cementvíz) is nyertek rezet a *rézejtésnek* nevezett művelettel. A mészkövet a közeli *Kovácspataka* forrásától bányászták, és az ott levő mészkemencékben égették ki.

Az *energia-szükségletet* teljes egészében vízkerekkel oldották meg, amelyek az *Olton* és *Bányapatákán* működtek. Ezek hajtották meg a rézműben a fúvókat, emelgették a közúzda nyilait, s az első verőkalapács fejét.

A szállítást csíkszentdomokosi fuvarosok végezték egészen *Bécsig* (a vasút később épült meg ezen a szakaszon). 1816-ig a bánya és a hámor állami kezelésben állott. 1821-ben 326 bányász szerepel a csíkszéki adótábellákban.

A bánya beindítása, a nagy beruházási költségek, a kincstári bányatisztek magas fizetése veszteségesé tették a vállalkozást. A közel 120 ezer forintnyi deficit láttán a *Kincstár* 1824 szeptemberében bérbe adta az üzemet a gyergyószentmiklósi *Zakariás* örmény kereskedőcsaládnak. Ezzel lezárult a telep történetének első szakasza.

Második szakasz: a Zakariás-éra (1824–1858)

A kincstár 1825. augusztus 4-én adta át a bányát *Zakariás Istvánnak* és testvérének 2500 ezüstforintért, de ténylegesen már 1824 szeptemberétől gazdái voltak annak. *Zakariás István* társul vette a „*Zalatnai Fő Bányász Gazdát*”, *Simon Thódort*, s 1827. szeptember 17-én megkötötte a szerződést a szentdomokosi községgel. Egy sor fontos reformot vezettek be: *társláda* létesítése a beteg bányászok megsegítésére vagy halál esetén, munkaerőképzés (baláni lakosú gyerekek iskoláztatása) stb. Az első technikai vezető *Simon Thódor*, később *Mohr Károly Ferdinánd*, *László József* múnagy, *Bodor Ferenc* igazgató. Művezetőivel együtt *Zakariás Antal* is Ba-

lánbányán telepedett le. A termelés évről évre nőtt, s ezáltal a jövedelmük is. Az évenkénti átlagos tiszta jövedelem 10 ezer pengő forint volt. 1853-ban ismét nagyszabású üzembővítésbe kezdtek, újabb munkaerőt toborozva az észak-moldvai *Luisenthal* bányától.

Év	Tiszta réz mennyisége (bécsi mázsa, font)
1825	131,13
1826	308,57
1827	506,12
1828	522,00
1829	730,58
1830	606,49
1831	900,11
1832	793,35
1833	628,90
1834	858,74
1835	985,44
1836	620,25

1836-ban komolyabb visszaesés mutatkozott a termelésben, aminek az okai ismeretlenek. De a következő években újra töretlenül növekedett a kitermelt réz mennyisége.

Év	Tiszta réz volumene (bécsi mázsa, font)
1837	874,57
1838	1071,93
1839	1552,67
1840	1214,33
1841	1050,43
1842	1252,30
1843	1364,10
1844	956,85
1845	1054,17
1846	1359,24
1847	1308,96
1848	1591,46

1844-ben *Zakariásék* tiszta jövedelme 9075 pengő forint volt. Egy évvel korábban felépítette a bodvaji (*Magyarhermány*) vashámort.

A kitermelt réz értékesítése nem okozott gondot, mert a balánbányai telep alacsony arzéntartalmú rezével messze földön híres volt. Más, szennyezettebb rezek feljavítására használták. A termelés mennyisége, habár később már nem érte el az 1848-as szintet, továbbra is számottevő volt.

Év	Termelés (mázsa, font)
1849	1037,85
1850	1062,16
1851	1209,47
1852	1409,53
1853	1228,89
1854	1527,98
1855	1185,83
1856	1040,99
1857	1163,00

Egyetlen új tárót kezdtek, a *Rozáliát*, de nem sok szerencsével, ezért hamar felhagyták.

A kohók élén a *Nuber*, a *Pfeiffel* és az *Eisler* családok álltak, a *Tresztyánok* gondozták a társládát, *Femolend Pál* volt az írnök.

Az 1840-es évek közepére visszatértek a faluba a selmecebányai bányászati főiskolára küldött fiatalok, tehát már saját mérnökgárdával rendelkeztek.

A szabadságharc idején jelentős szerephez jutott a balánbányai rézbánya. A helyreállított bodvaji vashámor ágyúgolyókat készített, *Csíkmadarason* pedig löporgyár működött *Bodor Ferenc* vezetésével, aki mellesleg a balánbányai rézmű igazgatója is volt.

1851-ben a bánya napi teljesítménye 120-140 mázsa érc volt, amit mintegy 200 bányász termelt ki (11).

A *Zakariás-család* 1858-ban lezárult birtoklása a bánya életének nyugodt, biztonságos korszaka volt.

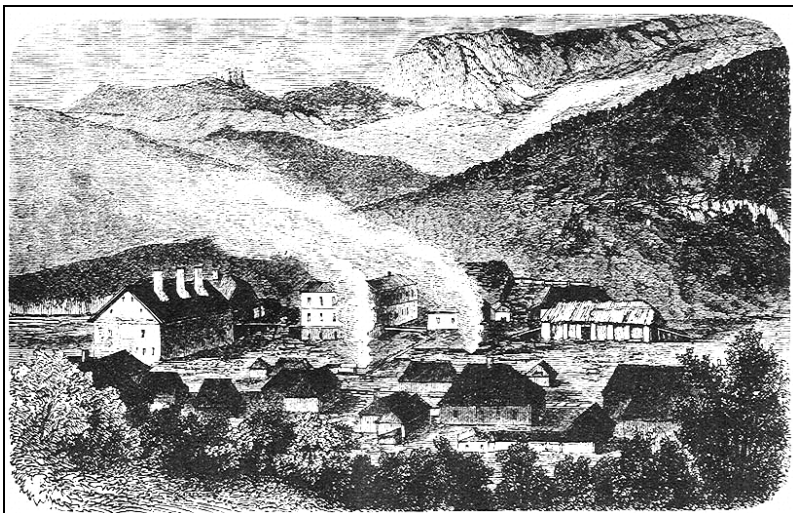
Harmadik szakasz (1858–1871)

A Brassói Bányatársulat (Erdély legnagyobb tőkés csoportosulása) mindent elkövet, hogy a virágzó bányát megkaparintsa. A *Zakariásékkal* folytatott többszöri tárgyalás is eredménytelenül végződött, ezért cselhez folyamodtak. Kitermelési engedélyt kértek *Bálanhavasának* különböző pontjaira, és tárnákat indítottak a *Zakariások* által művelt ércmezők alá. Elzárták a bányák felé vezető utakat, s lélektani nyomást gyakoroltak a tulajdonosokra és a munkásokra. Magasabb fizetéssel elcsalták a munkásokat és a szakemberek egy részét. Az új részlegvezető az a *Szilvási Antal* lett, aki ellopta a bánya térképét a régi munkahelyéről. Maga *Orbán Balázs* is elítélte ezt a módszert, amellyel ellehetetlenítették *Zakariásékat*. 1858. július 31-én kénytelenek voltak eladni a bányájukat olyan árban, ahogy a brassói részvénytársulatnak kedve volt megvenni. (12)

A cég megszerezte az összes részvényt, és monopolhelyzetbe került Erdély réztermelésében. A részvényesek zöme bécsi nagytőkés volt. Elkezdődött a profithajhászás. Művezetőnek *László Józsefet* nevezték ki, aki már a *Zakariások* idején is vezette az üzemet. Új szakember-gárdát toboroztak, s a bánya élére a fiatal *Herbich Ferenc* geológust és bányamérnököt helyezték. 1859-től megindultak a nagyméretű beruházások a mai templom és poliklinika (járóbeteg-rendelő) által határolt területek között. A kohók a kultúrház és a posta közötti részre, a hámor a poliklinika hátához, a zúzdák pedig a jelenlegi északi dúsítók helyére kerültek. Innen csatorna vezetett az *Olt* bal oldalán levő hegylábakon egészen a kohóig (2-3 km hosszúságban). (13)

Tovább épült az üzem, bővült a feldolgozás. 1860-ban az ötödik új kohót szentelték fel. Növelték a szállítópályák hosszát, a zúzdánál használt nyílvasak, zöcskölőgépek számát, lúgzómű indult be, és átalakult az egész bányatelep képe.

1867-ben a fűvóművet gőzerőre állították át, lisztelőmalmok, hivatalnoki lakások, rézhámor, ércműzúzó stb. létesültek, tudjuk meg *Kolozsváry Ferenc* bányabiztos 23. számú jelentéséből. (14)

*Balánbánya a Tarkővel és az Egyeskővel a háttérben.
(ORBÁN Balázs, 1868.)*

Év	Termelés (mázsa, font)
1858	818,00
1859	1136,00
1860	2190,00
1861	2861,00
1862	2525,00
1863	2598,00
1864	3265,98
1865	2967,40
1866	3642,23
1867	3171,00
1868	2085,00
1869	1254,88

1859–1869 között újabb megnyitott bányákat jegyeztek be a székelyudvarhelyi bányakommisszáriátusnál: a *Bánfi*-, a *Várbükk*-, a *Rozália*-, az *Oltreze-Sipospatak*-, az *Abafi*- és a *Károly-tárnák*at.

1867 után rohamosan csökkeni kezdett a termelés, mert a monarchia piacára betört az amerikai réz. A bécsi tőkésék pánikba estek. Nem fizették a munkásokat, ezért azok megkezdték az elvándorlást. Csökkent az órabér, a férfiak helyett nőket és gyermekeket alkalmaztak, akiknek kevesebb munkabért fizettek. Tőzsdei manipulációk sorát követően teljesen leállt a bányászat és a kohászat. Az igazgatótanács 1870. február 25-én bejelentette a vállalkozás csődjét. A végrehajtás 1871. október 23-án következett be.

Ezzel lezárult a bánya történetének egy olyan szakasza, amely csalással kezdődött és ugyanúgy végződött.

Negyedik szakasz (1872–1895)

1872-ben árverés útján a bánya örmény és német tőkésék kezére került. A *Kabdebó* és *Nuridzsán* nagykereskedő cég *Nendtwick Pállal* közösen lettek az új tulajdonosok. 220 ezer forintért vették meg az üzemet, ami a kor legjobb üzletét jelentette. A hír hallatára özönlöttek a munkások *Louisenthallból* (Moldva), *Jakobeniből*, *Nagyágról* és a szomszédos falvakból. Újraindult az élet és a munka. Csökkentették az adminisztrációt, megszüntették a *Balánbányán* kívüli geológiai kutatásokat. A bánya élére *Wenczel Károly* mérnököt állították, aki a második és harmadik balánbányai nemzedékkel együtt dolgozott. 1876-ban bevezették a *Bessemer-körtéket*, amelyekkel 3-4%-os réztartalmú érceket olvasztottak. Ez modern feldolgozási eljárásnak volt abban az időben.

Összesen 208 munkást foglalkoztattak: 152 férfit, 20 nőt és 36 gyermeket, akik napi 12 órás műszakra 80, 45, illetve 20 krajcár napibért kaptak. A bányában 8 lóval végezték a földalatti csille-vontatást. A víz kiszivattyúzását és függőleges szállítását a bányából vízikerekekkel oldották meg. A rézszállítást szekérral a domokosiak végezték *Héjjasfalváig*, később *Székelyudvarhelyig* két forintért. A vámentes külföldi réz inváziója miatt csökkenteni kellett a termelést, ami munkás-elbocsátásokhoz vezetett. *Elekner Adolf* megbízott igazgató nem tudta megállítani a visszaesést. 1895-ben az egész felszerelés 5927 m szállítópályából, 10 szállítójárműből, 6 víz húzó-gépből, 1 érc-törőből, 6 zúzónyílból, egy hengerpadból, 1 foncsortálból és 3 közép kemencéből állt. (15)

A munkások kérésére *Gáll Nándor* csíkszentdomokosi kereskedő megpróbált úrrá lenni a nehéz helyzeten. 1893. szeptember 5-én tíz évre bérbe vette a bányát, de csak egy évig tudta üzemeltetni: saját vagyonának mentése érdekében sürgősen felmondta a bérletet. Így az *Erdélyi Rézbánya Társulat* kérésére a bányakapitányság jóváhagyta a réztermelés szüneteltetését 1895-ben. A munkaképes férfiak elmentek a faluból, az üzemet bezárták, a bányaszájukat bedeszálták. Az öreg szakmunkások 1899-ig még próbálkoztak feltárási munkálatokkal, majd ezzel is felhagytak.

Ötödik szakasz (1904–1914)

Korda Dezső csíkszentdomokosi származású bányamérnök megvásárolta a bányát. Az *Antoniu-tárna* déli részén, az *Olt* jobbpartján felépített egy vízikerekkel működő fűrészüzemet. Ezzel biztosította a javításokhoz szükséges nyersanyagot. Nem rendelkezvén elegendő tőkével, beleolvadt a *Compagnie des Mines de Transilvanie* nevű francia részvénytársaságba. 1904-től megkezdték a bánya újjáépítését. Három év múlva a francia társaság néhány budapesti részvényes bevonásával nevet változtatott, *Magyar Rézművek Rt.* (1907) név alatt szerepeltek a hivatalos nyilvántartásokban. 1910-ig önálló vállalkozás volt a *Balánbányai Rézművek*, helyi adminisztrációval, majd *Dévával* vonták össze.

A technikai vezetést francia szakemberekre bízták, akik óriási beruházásokat kezdtek. Olasz, macedóniai, román, francia, német és cseh szakembereket hoztak a telepre, s megkezdődött egy, az akkor világszínvonalúnak számító feldolgozó létesítése. Modern szállítópályát építettek a föld alatt, lakásokat emeltek az alkalmazottak számára. 1909-ben a bánya 1515 mázsa kiváló minőségű réztermelt, amely *Erdély* összréztermelésének 62,4%-át tette ki. (16) A piac biztosított volt a *Weiss Manfréd* és a francia *Caudoir* cégek révén. Újabb nyolc tárnát jegyeztettek be a bányakapitányságnál: *Armand, Dezső, Pál, Péter, Vilmos, Ignác, László, Imre*. Modern laboratóriummal rendelkeztek, és naponta több mint 17-fajta elemzést végeztek. Az első világháború azonban elzárta a tu-

lajdonosokat *Erdélytől*, az ügyintézők sorsukra hagyták a bánya javait. 1914-ben csődöt jelentett a társaság, a vezetőség elhagyta *Balánbányát*.

Bányamunkások Balánbányán 1913-ban.

Hatodik szakasz (1914–1930)

A háború kitörésével katonai bányafelügyelőséget hoztak létre. 1916-ban a *Császári és Királyi Katonai Parancsnokság* lefoglalta a bányát és beindította a termelést. Az *Erdélyi Rézművek* képviselői az 1917. november 16-án kelt adásvételi szerződéssel eladták a *Balánbányai Rézműveket* a budapesti *Phönix Kénsav és Vegyitermék Gyár Rt.*-nek. A szerződésben 17 használható tárnát soroltak fel, 8 régit és 9 újabbat. Átvették a kohókat, a kemencéket, a mosóművet, a melléképületeket és a munkásházakat is. A *Phönix* nagyobb beruházásokat nem végzett, a meglévő berendezéseket átalakította kénsav gyártására. A francia társulattól átvett bányában

még működőképesek voltak a széngázás *Otto-motorok* és a *Lager-Wolf* típusú benzinmotor. 1917-ben háromfázisú *Siemens-Schuckert* áramfejlesztőt telepítettek, valamint egy *Gergman*- és egy *Blan-típusú* generátort. A háború alatt elsősorban máshonnan hozott réz újraolvasztására működtették a kohókat hadiipari megrendelések kielégítésére. A régi meddő- és salakhányók réztartalmának kinyerését őrlés és dúsítás utáni újraolvasztással próbálták megoldani. 1923-1927 között zúzda-, szeparátor- és dúsítóházat, olvasztótermet, ércraktárt, lakatosműhelyt, fűrészüzemet és irodákat építettek.

A Phönix társaság tulajdonában levő bánya munkásai 1917-ben.

Közben folytak a feltárási munkálatok is *Molnár János* mérnök vezetésével. 1928-1929-ben a dúsító-üzemet átépítették a frissen fejtett érc feldolgozására. A tulajdonképpeni kitermelés csak 1924-ben indult meg és a következőképpen alakult:

Év	Termelés (tonna)
1924	3.200
1925	12.270
1926	23.650
1927	26.000
1928	9.315
1929	9.672
1930	10.900

Az 1929-1933-as gazdasági válság kényszerhelyzetbe hozta a tulajdonosokat; 1930. november 15-én leállították a termelést, és újra bezárták a bányát. A telepen maradt *Popper József* bányamérnök, *Albert János* gépész és 5 munkás, akik leszerelték a gépeket, a dúsító-berendezéseket, a zúzdákat, a kohókat és a finomító-részleget. Az erőművek nagy része is erre a sorsa jutott. A nehézségek átvészélése reményében a fűrészüzemet bérbe adták a gyergyószentmiklósi *Sárkány Comp.* cégnek, majd a felcsíki *Krausz családnak*. A bánya- és kohóüzem tulajdonában levő földterületeket a *Balánbányán* maradt családok vették bérbe, akik átálltak a földművelésre és erdőkitermelésre.

Hetedik szakasz (1940–1944)

A gazdasági válság enyhülésével a *Phönix* társaság *Popper József* és *Molnár János* bányamérnökök közreműködésével újra megnyitotta a bányát. A helyzet siralmas volt: a 16 generátorból és villanymotorból csak egy maradt, a 3 transzformátorból egy sem, a bányából kiserelték a csövezetéseket. Ennek ellenére 1940-ben már 107 munkást foglalkoztattak. Újabb szinteket nyitottak meg a termelés számára. Először került fejtés alá a +50-es szint. Rendbe tették a felvonókat.

A második bécsi döntés (1940) után a magyar állam bekebelezte az üzemet. *Állami Vegyiművek Nagybánya, Balánbányai Rézmű* néven hadiipari termelés kezdődött. A bányát modern feltárási eszközökkel látták el. Ekkor alkalmaztak először villamos gyújtású robbanófejet. Helybeli lőmestereket képeztek ki *Palencsár Gé-*

za, Péter András és Tresztián János személyében. 1942-ben a bányát a *Hungária Vegyi- és Kohóművek Rt.* tulajdonába került. Egyre több nőt alkalmaztak bányamunkára. A kitermelt ércet vonaton a lukácsi dúsító-műhöz szállították.

1943. július 1-től újból átszervezések történtek, a vállalat felvette a *Nagybányai Ólom és Cinkbánya Rt. Balánbányai Rézmű* nevet. Az új cég alig végzett beruházásokat. A kibányászott ércet továbbra sem helyben dolgozták fel, hanem *Alsófermezelyen* és *Herzsabányán* dúsították. A bányát *nemes Juhász Laczik Géza* őrnagy, helyi katonai parancsnok vezette. Az üzem halódott, majd 1944. szeptember 8-án a szovjet-román csapatok bevonultak. A tulajdonosok elmenekültek, a bányát bezárták. 3 munkás és 2 ór maradt a telepen. *Észak-Erdély* ismét *Románia* része lett.

Nyolcadik szakasz: a kommunizmus évei (1948–1990)

1948. június 11-én államosították a balánbányai rézbányát és feldolgozó-művet. Az államosítás másnapján kinevezték az első munkásigazgatót, *Nuber Károly* bányamestert. *Nagybányáról* hoztak tíz szakmunkást, akik rendbe tették a gépeket. A volt tulajdonosoktól átvettek 16 ipari rendeltetésű épületet, 7 erőgépet, két légsűrítőt, egy svéd gyártmányú *Atlas Siesel* és egy *Ingersoll-Rand*, valamint két megrongált felvonógépet. 62 üzemi lakással rendelkeztek. A 17 tárnából csak 3 volt járható. Hazakerült a különböző bányavidékeken dolgozók egy része. Beindult a termelés, december elsején kihozták az első csille ércet. Fél év alatt már 169-en dolgoztak a bányában és a külszíni helyreállítási munkálatokon. Működésbe lépett a laboratórium, ahol már az első hónapban 287 elemzést végeztek. Az új érctelepek réztartalma 1,72%-os átlagot mutatott. Még mindig *Nagybányán* dúsították a kitermelt ércet 89%-osra. (Egy kg balánbányai réz hivatalos ára 167 lej volt, az üzemi költségek azonban 338 lejt tettek ki, ami 171 lej ráfizetést jelentett.)

1949-ben a termelés 11.339 t volt. Az év közepén megépült a dúsító-mű, amelynek teljesítőképessége 24t rézérc feldolgozása volt 24 óra alatt. Rendelkeztek két úsztató (flotációs) sorral, az egyik a

réz dúsítására, a másik a pirit szétválasztására szolgált. Megkezdtek az üzemi lakások felújítását, az iskola rendbetételét és a *Csik-szentdomokos-Balánbánya* útvonal javítását. A bánya kapott két gépkocsit, amivel megoldották a szentdomokosi munkások ingázását.

Bányamunkások Balánbányán 1948-ban.

1950-ben újabb beruházásokra került sor: a dúsító-műhelybe felszereltek még egy gépsort, és ezzel a kapacitás 40 tonnára emelkedett. A munkások védőruhát kaptak. A termelés 13.222 t-ra nőtt. Az *Országos Földtani Bizottság*, élén *dr. prof. Ghica Budestivel* alapos felméréseket végzett, és arra a következtetésre jutott, hogy komoly rézérc-készletek vannak még a mélyben. A bánya élére új igazgatót neveztek ki *Iancu* személyében.

1951-ben *Csikszeredán* létrehozták a *Geológiai Kutató Vállalatot*, amely *Balánbányához* tartozott, annak 3-as bányászati részlege volt. A dolgozók száma 179 volt, ebből munkás 138. 1952-ben már 198 főt (ezen belül 148 fizikai munkást) foglalkoztattak. Szovjet geológusok, a SOVROM (szovjet-román vegyesvállalat) kuta-

tói szálltak ki és felmérték az ércartalékokat. Nemcsak *Balánhavas*on, hanem *Várbüknél* is kutatóárokot, aknákat hajtottak, és igazolták a valószínűsített érckészleteket. A dúsító-mű teljesítőképességét napi 104 tonnára emelték. Az éves termelés 219 t fémrész volt.

Balánbánya 1951-ben.

1953. november 16-tól kinevezik *Balánbánya* élére *András András* bányamestert, aki maga mellé komoly szakembergárdát toborzott: *Pálencsár* mérnök, *Németh László*, *Sztanek Oszkár* (1955-1957), *Horváth József* (1957-1959), *Szakács Ferenc* (1959-1962), *Benedek Pál* (1962-1963), *Rácz Attila* (1963-1964, 1965-1970), *Bencze István* (1964-1965) stb. A dolgozók létszáma felugrott 319-re (közülük 236 munkás). A kamrafejtésről áttértek a fronfejtésre, ami sokkal nagyobb termelékenységet biztosított. Gőzgépeket szereztek be a flotáció és a villanytelep számára. A bányabeli szállításhoz *Diesel-mozdonyokat* alkalmaztak. Az üzem keretében geológiai és beruházási osztály létesült. Önállóvá váltak *Balánbányai Bá-*

nyavállalt néven, amely a *Bányaipari Minisztérium* közvetlen alárendeltségébe került, előtte a dévai anyavállalathoz tartoztak. Az éves termelési teljesítmény elérte a 225 t rézet és a 475 t piritet.

1954-ben megvalósították a fúrás gépesítését sűrített levegővel. Felvonógépet szereltek be az *Antoniu-szintre*, gépesítették a ki- és berakodást. Új aknát is kezdtek, a bányafeltárások hossza elérte a 2500 folyómétert. A *Deutz-gépcsoportok* mellé beszerelték a hazai gyártmányú áramfejlesztőket, amelyek 400 kW teljesítményt biztosítottak. Bevezették a mechanikus és hidraulikus fúrógép-állványt. A dolgozók száma 407 (338 munkás), a teljesítmény 395 t réz és 1076 t pirit. A felszíni szállítást is *Diesel-mozdonyokkal* oldották meg, illetve *ZISZ, Steagul Rosu, Prága, Tátra* tehergépkocsikkal.

1955-ben bevezették a vizes fúrást, a rakodásnál a fémlapok használatát. Sínen mozgó rakodógépeket alkalmaztak. A dolgozók száma elérte a 443 főt (ebből 364 munkás), a termelés pedig 456 t érc és 1925 t pirit volt. Felépült 5 kétlakrészes üzemi lakás és egy üzemi poliklinika (járóbeteg-rendelő). Állandó filmszínház kezdte meg működését egy 16 mm-es vetítőgéppel.

1956-ban átadták az általános áruházat, a földszinten élelmiszerket, az emeleten ipari cikkeket forgalmaztak.

Az 1956-1960-as ötéves terv ideje alatt növekedett a bánya és a dúsító-mű teljesítőképesége. Folytatódott a kutatás a várbükki zónában, megindult a –85-ös szinten a termelés. Földalatti istállókat alakítottak ki, mozdonyjavító műhely, meddőhányó, ivó- és ipari víz-hálózat épült. Újabb 1500 m-nyi tárnát hajtottak.

Az 1958-as év volt az első nyereséggel zárt esztendő. 91.873 t ércet termeltek, amiből 631 t dúsított ércet és 3223 t piritet állítottak elő. A dúsító-mű kapacitása elérte a napi 320 tonnát. A golyósmalmok 320-330 t/nap teljesítménnyel dolgoztak. Már 677 alkalmazottja (490 ipari szakember) volt az üzemnek. Felépült egy 200 férőhelyes, színpaddal, könyvtárral, próbatermekkel ellátott kultúr-otthon. Ebben kapott helyet a mozi terem egy 36 mm-es filmvetítőgéppel, heti 8-10 vetítéssel. Elkészült az I. számú általános iskola alsó szárnya. Népi zenekar alakult, amely tovább színesítette a helyi kulturális élet palettáját.

1959 áprilisában *Balánbányát* bekötötték az országos energetikai hálózatba. Nagy kapacitású légsűrítőket szereltek fel, amelyek CP 23-as légkalapácsokat működtettek. A földalatti szállítás mindinkább a kis *Diesel-mozdonyokkal* történt.

1960-ban az alkalmazottak száma elérte a 803-at, ebből 532 ipari szakember. De jött a kollektivizálás, és elbocsátották mindazokat a munkásokat, akiknek földjük volt, de nem léptek be a termelőszövetkezetbe. A felcsíki bányászok tömegesen telepedtek át a *Zsil völgyébe*. Pótlásukra a bradi bányától hoztak sürgősen 150 embert. Újabb lakások épültek (24 lakrészes fafűtéses tömbházak) és 150 férőhelyes munkásétkeзде létesült.

Az új technológiai folyamatok alkalmazásával a termelékenység évről évre nőtt: 1961-ben 118,2 ezer tonna, 1962-ben 145,5 ezer tonna, 1963-ban 337,7 ezer tonna, 1964-ben 458,7 ezer tonna, és 1965-ben 501,2 ezer tonna ércet hoztak felszínre. Három fázisban (1961-1963 között) megépült az ércfeldolgozó üzem is a hozzá tartozó derítővel

1962-ben már akkora autóparkkal rendelkeztek, hogy létrehozták az *Autószállítási Vállalatot*. Megalakult egy önálló *Építkezési Vállalat* is. Aszfaltburkolattal látták el a *Csíkszentdomokos–Balánbánya* útszakaszt. Felépült a központi műhely, a laboratórium, a kétemeletes irodaház. Befejeződött a fafűtéses tömbházak és a barakktelep építése. A családosok számára megkezdődött a központi negyed kialakítása távfűtéses lakásokkal. Megépült a víz- és csatornahálózat.

1964-ben új poliklinika létesült, benne körzeti orvosi rendelő, több üzemorvosi rendelő, valamint gyerekgyógyászati, fogászati és sürgősségi rendelő kapott helyet. 1964-ben befejeződött a vasútállomási rakodó építése, melyet híddaruval és normál nyomtávú diesel vontatómozdonnyal láttak el.

1965-ben 900 személyesre bővítették az étkezdét, az ellátás javítására saját disznóhizlalda és fóliaház kezdte meg működését

Az 1966-1970 közötti időszakban a vállalat élén *Cristi Marin* mérnök állt. Folyamatosan nőtt a termelt ércmennyiség: 1966-ban 584,4 ezer tonna, 1967-ben 625,7 ezer tonna,

1966-ban megkezdtek két legénylakás és egy 160 lakrészes garzontömb építését. Ebben az évben sportpálya is létesült. Elkészült

az *Olt* folyóra emelt a völgyzáró-gát, amely 80 m hosszú és 22 m magas. A felduzzasztott vízből keletkezett tó hossza 1,8 km, mélysége 18 m, víztartalma 1 millió köbméter.

Balánbánya város

A napokban a Csík rajoni Balánbányát várossá nyilvánították.

Az egykori kis bányatelepülés a párt iparosítási politikájának eredményeként az utóbbi években jelentős fejlődésen ment át, amivel párhuzamosan növekedett a lakosság száma is. Új tömbházak épültek, számos társadalmi létesítmény kezdte meg tevé-

kenységét. A nagyméretű beruházások eredményeként várossá nőtte ki magát a település. A szeptember elsején életbe lépett közigazgatási intézkedés, vagyis Balánbánya várossá való nyilvánítása további kedvező feltételeket teremt e helység fejlesztésére, számos, a lakosságot érintő probléma megoldására.

Újsághír Balánbánya várossá nyilvánításáról.

1967-ben a fejtésben előregyártott fémácsolatokat használtak, s új fenntartási módszereket vezettek be a tárnák falainak betonhabarccsal való merevítésére. Kivezették a makadámutat a magasan fekvő tárnaszájakhoz is. Kialakították a központi negyedet, új művelődési házat, az *Északi-negyedben* új üzlethálózatot építettek. A *Déli-negyedben* megnyílt a 2. számú általános iskola.

1968-ban új dúsítási eljárásokat vezettek be, a fejtésben gumikerekű önhordó, önürítő rakodógépeket használtak. A tömedékelést gépesítették. Átadták a nagy kapacitású balánhavasi bányafelvonó aknaját, a következő évben pedig villamosították az *Észak-Antoniú* táró szállítását. Ugyancsak megépül a dúsító-mű 4-es vonala. *Balánbányát* várossá nyilvánították, ekkor lakossága már meghaladta a 6000 főt. Szabályozták az *Oltot*, hidakat építettek, és betonozott mederbe terelték az *Olt* vizét.

1969-ben feltárták a *Wetter* nyugati zónáját, és átadták a termelésnek az *Északi dúsító-művet*, amelynek napi kapacitása meghaladta a 2500 tonnát. Új kompresszor-házat építettek, elkészült a *Mi-*

hály szellőztető állomás. Vidia-hegyű vasfűrókkal dolgoztak a régi spicc és kalapács helyett. Megépült egy újabb derítő (zagytározó) a *Gálkúton*. Megkezdtek az *Északi ércfeldolgozó üzem* építését, új beruházások készültek (zúzómalom-sor, ércsilók, szállítószalagok). Megnyitotta kapuit a bányászati iskolakomplexum, mely a következő évben 400 férőhelyes kollégiumot kapott, majd étkezdét, sportpályát és tornatermet. Felépült a vízsűrő-berendezés második létesítménye, amely másodpercenként 45 l vizet tisztított.

1970-ben újranyitották a *Károlyi-érctelep*et. Tovább bővítették az északi feldolgozó művet, bevezetve véglegesen a szelektív dúsítási eljárást. *Csíkszeredán* átszervezték a *Geológiai Vállalatot*, létrehozva a *Balánbányának* alárendelt *Hargita megyei egységet* (IPEGH). Felépült a harmadik derítő, a régi meddőhányó tetején hatalmas bányafa- és építkezési, valamint vasanyag-raktár létesült. Az előállított rézkoncentrátumot *Nagybányán* és *Zalatnán* olvasztották, míg a piritet a szernyesti, *Valea Calugaresca-i*, *Turnu Magurele-i* vegyipari üzemeknek adták át, egy részét pedig a *Magyarországra* és a *Német Szövetségi Köztársaságba* exportálták. Leköltöztették *Gál-kútjára* a szennyvízülepítő állomást. A kereskedelmi egységek száma nőtt, 6 élelem-, 10 ipari- és 7 más profilú egység működött. Már 3000 központi fűtéses lakás állt a családok rendelkezésére. A kisipari termelőszövetkezetnek karbantartó és javító szolgáltatásai voltak. A női munkaerő foglalkoztatására perzsaszőnyeg-szövő üzemegységet létesítettek, a *Csíkszeredai Kötőtárugyár* kihelyezett részleget működtetett. Sokan ingáztak a csíkszeredai textilipari egységekhez. A cég *Csíkszeredán* kezdett lakásokat építeni, ahová a technikai és adminisztratív személyzetet költöztették. 1970-ben 1064,5 ezer tonna volt a termelés. *Balánbánya* az ország legfontosabb vállalatai közé került. 1966-ban újraindították az *Észak-Antoniú-tárnát*, a –185-ös, a *Sipos 0* és a *Sipos 60*-as szinteket. Bevezették az omlasztásos fejtési módszert.

1971-1975 között a termelés fokozatosan nőtt: 1971-ben 1235 ezer tonna, 1972-ben 1262 ezer tonna, 1973-ban 1323 ezer tonna, 1974-ben 1523 ezer tonna, 1975-ben pedig 1519 ezer tonna volt az üzem teljesítménye.

Bányászok 1970-ben.

1971-ben átadták a termelésnek a 11-es tárnát a *Várbükkben* és a *Sipos*–185-ös szintet. A központi bányánál befejezték az új kompresszorok beszerelését.

1973-ban megnyitották a 235-ös szintet és a *Várbükkben* a 740-es tárnát. Felépítették a III-as derítőt (zagytározót).

1974-ben bővítették az északi ércfeldolgozó üzemet, és elkészült a IV-es derítőt. Az illetékes minisztérium *Rácz Attilát* nevezte ki igazgatónak. Vezetése alatt folytatódott a bánya fejlődése és a város építése. A kitermelt ércmennyiség elérte a 16 millió tonnát. Két köbméteres kanalakkal rendelkező lengyel LHD rakodógépekkel dolgoztak.

Nagy hangsúlyt fektettek a művelődési életre. A bányászklub tevékenységének biztosítására 40 embert alkalmaztak a termelési költségek terhére. Művészeti csoportok működtek, a népi zenekar messze földön ismert volt, akárcsak az énekkar. Volt könnyűzene-

kar, kabaré-együttes, színjátszó-kör és negyventagú fúvószenekar. A klub saját autóbusszal rendelkezett, azzal jártak a fellépésekre. Országos ismertségű volt a fotó- és filmklub. Minden év szeptemberének első vasárnapján megtartották a bányásznapot. A futballcsapat tagjait is a termelésből fizették. Nagyon erős volt a szakszervezet, amit a bányavezetőség anyagilag is támogatott. *Fülöp Ákos* bányamester 18 éven át volt szakszervezeti elnök.

1977-től megkezdődtek a kiszárított derítők befűtésének munkálatai. A földalatti dolgozók munkába menet előtt meleg étkezést kaptak. Ebben az időben a népesség elérte a 12.161 főt (ebből 3949 magyar).

Balánbánya mai képe.

1980-ban az étkezdét napi 4500-as összteljesítményűre bővítették, és az északi negyedben is építettek óvodát és napközi otthont.

1983-ra a város lakossága 14.415 főre (8078 férfi és 6337 nő, 67,4% román, 32,4% magyar) növekedett. A demográfiai robbanás a bevándorlással magyarázható. Már nem csak *Hargita me-*

gyéből vagy a szomszédos román megyékből telepedtek *Balánbányára*, hanem a távolabbról is (*Vaslui, Mehedinti, Iasi, Vrancea*). A napi ingázók *CsíkSZeredából, Gyergyószentmiklósról* és a közeli falvakból kerültek ki, három váltásban autóbuszokkal jártak dolgozni.

Az állandóan javuló munkakörülmények és a magas fizetés ellenére nagy volt a munkaerő-vándorlás. A szilikózis veszélye, a nedves levegő, a földalatti bezártság, a por, az elektromos lámpa fénye melletti megterhelő fizikai munka és a zaj nem mindenki számára volt elviselhető.

Az 1980-1990-es évek megfeszített munkája hatalmas gyárrá alakította a bányát. Folytatódtak a geológiai feltárások, emelkedett a termelés technikai szintje, folyamatosan képezték a megfelelő munkaerőt. Még vasárnap is dolgoztak. Tovább folyt a város fejlesztése, új üzletek és tömbházak épültek.

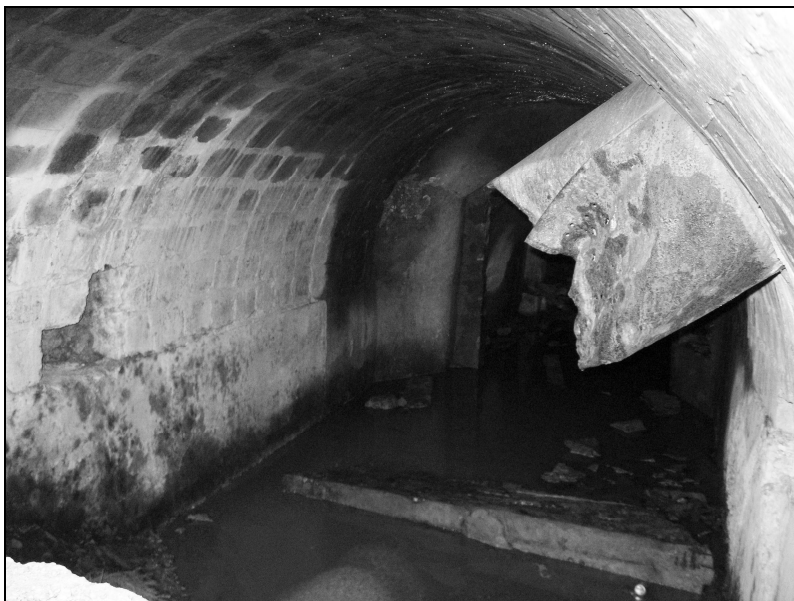
A balesetek száma évente 10-20 között mozgott. Az új dolgozók alkalmazása előtt kötelező volt a tíznapos munkavédelmi felkészítő tanfolyam. Sok volt a rokkant nyugdíjas. Ez vezetett az 1977-es bányászsztrájkhoz, ugyanis a kormány elvette a III. fokú nyugdíjasok járandóságát. Ez több mint 300 embert érintett *Balánbányán*. Szembeszálltak a „*Kárpátok Géniuszával*”, *Nicolae Ceausescuval*. Hasonló megmozdulások voltak a *Zsil völgyében* is.

Az 1980-as évek közepén megszűnt a fűtés- és melegvíz-szolgáltatás. Az emberek letarolták a városkörüli erdőket, a házak ablakain kályhacsöveket vezettek ki, és fával fűtöttek. Ilyen körülmények között került sor az 1989-es változásokra. Megszűnt a diktatúra, fellazult a munkafegyelem. Az új országos vezetés 6 órára csökkentette az ércbányászok munkaidejét, 5 napra a heti tevékenységet. Ez komoly szervezési gondokat okozott a vezetőségnek. Nem tudtak közös nevezőre jutni, a bányászok bezárkóztak a földalatti szállítótermekbe, és követelték a vezetőség leváltását. *Rácz Attila* elment a bányától, *Fekete Albert* főgeológus szintén távozott. Ideiglenesen *Tanjala* mérnököt nevezték ki igazgatónak, majd *Dan Mihait*, később *Molnár Gyulát*. A főgeológus *Marosi Zoltán* lett. Közel fél évszázad után megszűnt a beruházási részleg.

Csökken a tartalékok feltárása, 1992-ben fél évet dolgoznak a kutatáson, 1993-ban 10 hónapot, 1994-ben 3 hónapot, végül 1995-

ben teljesen megállt ez a tevékenység. Nem kaptak pénzt kutatásra, a szállítást is több hónap késéssel fizették. A régi tárnákban megszűnt a munka, a termelés a korábbinak 20-25%-ára esett vissza. 1989-ben 4690 alkalmazott dolgozott a balánbányai rézműveknél, 1994. december végén pedig már csak 3562. A hanyatlás meglátszott a városképen is: a parkokból a fákat kivágták és eltűntek, az utcák porosak voltak, mert már nem járt a locsolóautó.

Annak ellenére, hogy állami beruházással felvitték a földgázt *Balánbányára*, a telep elkezdte csendes haldoklását. *„2006 tavaszán a bányavállalat elbocsátotta utolsó hatszáz alkalmazottját is.”* (17)

A Ferdinánd-táró jelenlegi állapota.

J e g y z e t e k

1. *Nemzeti Társalkodó*, Kolozsvár, 1840 I. félév 203 oldal
2. ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása*. Bp., 1868. I. köt. 93. old.
3. KOZMA Ferenc: *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota*. Bp. 1879. 279 old.
4. DR. HERMAN Antal: Őszi barangolás Csíkban. = *Gyergyó*, 1907. 49. sz. (XII. 8.)
5. BARABÁSI László: *Balánbánya története*. Csíkszereda, 1996. 9. old.
6. DR. FÖLDVÁRI Aladár – DR. PANTÓ Gábor: Balánbánya környékének bányageológiai viszonyai. = *A Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése az 1941-42. évről*. 2. Bp., 1950. 335-366. old.
7. *Nemzeti Társalkodó*, Kolozsvár, 1840. I. félév 203-205. old.
8. BENKŐ Károly: *Csík, Gyergyó és Kászon múltja, jelene*. Kolozsvár 1853. 48-49. old.
9. DR. VAJDA Lajos: Balánbánya történetéből. = *Korunk*, 1982. 12. sz. 973. old.
10. Dévai Állami Levéltár. Zalatnai Bányakapitányság fondja, 1. cs.
11. BENKŐ Károly, i. m. 55. old.
12. Csíkszentdomokosi plébánia levéltára, a 158-as levél.
13. Barabási László, i. m. 45. old.
14. Dévai Állami Levéltár, a Székelyudvarhelyi Bányakapitányság fondja, 83. cs.
15. A Marosvásárhelyi Iparkamara 1895-ös jelentése.
16. DR. VAJDA Lajos, i. m. 334. old.
17. KIRÁLY István: Mesterségek, ipar és kereskedelem Csíkszékben. = *Székelyföld*, 2006. november.

I r o d a l o m

1. BARABÁSI László: *Balánbánya története*. Csíkszereda, 1996.
2. HANKÓ Vilmos, dr.: *Székelyföld*. Budapest, 1896.
3. KÖVÁRY László: *Tájékek utazási rajzokban*. Bukarest, 1984. Kriterion Könyvkiadó.
4. ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása*. Pest, 1868. I. köt.
5. ORBÁN Lóránd-Levente: Balánbánya: múlt és jelen. I-es fokozati tudományos és módszertani dolgozat. Kolozsvár, 2011.
6. VÁMSZER Géza: *Csík vármegye településtörténete*. Csíkszereda, 2000. Pallas-Akadémia.

7. VOFKORI László: *Székelyföld útikönyve* II. Bp., 1998. Cartographia.
8. VITOS Mózés: *Csíkmegyei füzetek* I. Csíkszereda, 2002. Hargita Kiadóhivatal.

Néhány kevésbé ismert szakkifejezés magyarázata

Antiklinális: boltozat.

Diabáz: vulkáni magmás, szürkésfekete, zöldes árnyalatú, nagyszemű kőzet.

Fillit: a kristályos palák legkevésbé metamorfizált (átalakult) kőzete az epizónában (a földfelszín közelében, legfeljebb 6 km-es mélységben).

Gneisz: palás szerkezetű metamorf kőzet.

Izoklinális: olyan redő, gyűrődés, amelynél a redő szárnyai a tengelysíkcal párhuzamosak.

Kovand: rézkovand, kalkopirit.

Ortogneisz: magmás eredetű gneisz.

Paragneisz: üledékes eredetű gneisz.

Porfiroid (kőzet): szerkezetét tekintve kristályos palás kőzet, de szorosan véve nem kristályos pala, hanem a hegységképző erő nyomása folytán palássá vált tömeges kőzet, legfőképpen pedig palássá vált kvarcporfir.

Szinklinális: teknőalakulat.

Zöldpala: palás megjelenésű, zöld színű, általában finomszemcsés metamorf kőzet.

A képanyagot Orbán Lóránd-Levente dolgozatából vettük át, köszönet érte!

